

Aspekty wojskowe polskiego sierpnia '80

Sierpień '80 zajmuje szczególne miejsce w panteonie naszych narodowych, znaczących nazwami „polskich miesięcy”, dat. To jedno z najważniejszych wydarzeń w najnowszych dziejach ojczystych, któremu przypisuje się miano zwycięskiej „rewolucji bez rewolucji” czy wręcz rangę pierwszego zwycięskiego powstania. Dokonano bowiem wyłomu w autorytarnym systemie władzy, przyczyniając się do jego ostatecznego upadku. To, co wydawało się niemożliwe, stało się możliwe w obliczu wielkiego społecznego buntu.

Zapewne właśnie dlatego okres ten tak fascynuje badaczy, co zaowocowało pokazną — bodaj największą w historiografii PRL — liczbą różnorodnych publikacji (od monografii naukowych, tomów dokumentów z archiwów partyjnych i MSW, opracowań przyczynkarskich, wywiadów—rzek, po artykuły popularnonaukowe i prasowe)¹.

Jednak do pełnego wyświetlenia wszystkich faktów, okoliczności i wiążących się z nimi implikacji politycznych, nie mówiąc już o złożonej warstwie aksjologicznej tego swoistego pod wieloma względami okresu, dzieli badaczy jeszcze długa droga. Oto bowiem okazuje się, że we wszystkich dotychczasowych publikacjach pominięte zostały niemal zupełnie tzw. wojskowe wątki wydarzeń sierpniowych z 1980 r.²

To prawda, że wojska nie użyto wówczas otwarcie przeciwko społeczeństwu, jak miało to miejsce w Poznaniu w czerwcu 1956 r. czy w grudniu 1970 r. na Wybrzeżu. Mimo nacisków i groźnych pomruków Kremla sprzeciwili się temu zdecydowanie I sekretarz KC PZPR Edward Gierek, premier Józef Pińkowski i minister obrony narodowej (członek BP KC), gen. armii Wojciech Jaruzelski. I tak 27 VIII 1980 r. na posiedzeniu Biura Politycznego gen. Jaruzelski mówił: „Siły można użyć, ale jakie będą tego reperkusje? Może rozwinąć się spontaniczny

¹ Najwartościowsze (najnowsze) z nich prezentują Arkadiusz Kazański i Marcin Stefaniak na łamach rocznicowego wydania „Biuletynu Informacyjnego Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 9–10, s. 21–34, 45–55, 57–64.

² Ze znanych mi opracowań jedynie prof. Andrzej Paczkowski odnosi się bardzo ogólnie do działań wojska i relacji MON–MSW. A. Paczkowski, *Droga do „mniejszego zła”. Strategia i taktyka obozu władzy lipiec 1980–styczeń 1982*, Warszawa 2002, s. 37–39. Intrygować może z pewnością fakt, że tak prominentny uczestnik tych wydarzeń, jakim był wówczas płk (gen. dyw. od 1989 r.) Franciszek Puchała (d-ca GO SG WP), w opublikowanej po latach książce poświęca im raptem trzy okrągłe zdania w kontekście nastrojów kadry Sztabu Generalnego WP i IC MON. F. Puchała, *Sekrety Sztabu Generalnego pojaltańskiej Polski*, Warszawa 2011, s. 344. Kwestie te przemilcza zupełnie inny wojskowy bohater Sierpnia '80 (członek GO SG WP) Julian Babula (ppłk — starszy oficer Oddz. II Planowania Operac. Zarz. I Szt. Gen. maj 1978–luty 1981), choć przy opisywaniu innych (wydarzenia poznańskie 1956, marcowe 1968, grudniowe 1970, stan wojenny 1981) prezentuje godną podziwu pamięć historyczną. J. Babula, *Udział Wojska Polskiego w wybranych wydarzeniach politycznych i społecznych lat 1956–1989*, Warszawa 1995, mps WIH.

ruch solidarnościowy pod hasłem «ręce precz od Gdańska». [...] Wprowadzenie do akcji wojska to użycie broni, wojsko już nie może się wycofać. **Do takich akcji jest przygotowane MO, ma palki, gazy, nie potrzebuje używać broni**³ (podkreślenie E. J. N.). Jeszcze dobitniej mówił o tym nazajutrz (28 sierpnia) E. Gierek: „Uważamy, że gdybyśmy wprowadzili na ulice wojsko, osiągnęlibyśmy niewiele, a krew przelali. Mamy doświadczenia z 1956 r. i innych lat, kiedy wiele z wyprowadzanych na ulice czołgów zostało spalone, że żołnierz w czołgu jest skuteczny, tylko gdy strzela. To są Polacy i dziś nawet nie wiemy, czy żołnierze strzelaliby do robotników”⁴. Opinię tę podzielał J. Pińkowski, który w dniu następnym (29 sierpnia) stwierdził: „Działania siłowe są niebezpieczne, nie obejdują się bez przelewu krwi”⁵.

Wielką naiwnością byłoby wszakże sądzić, że w obliczu płynących z Trójmiasta alarmistycznych informacji o eskalacji strajków i groźbie masowego społecznego wybuchu władza pozostawi potencjał polskiej armii zupełnie na uboczu. Zdawała sobie bowiem sprawę, iż struktury resortu spraw wewnętrznych, na których spoczęła teraz główna odpowiedzialność za utrzymanie publicznego spokoju, nie będą mogły uczynić tego samodzielnie. Odwołano się zatem do wojska, które udzielić miało organom MSW (KG MO i Sztabowi MSW) skutecznego wsparcia technicznego, kwatremistrzowskiego (logistycznego) i organizacyjno–mobilizacyjnego. Bez takiej pomocy nie były one w stanie przygotować w tak krótkim czasie zakrojonej na szeroką skalę operacji „Lato–80” **„na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa i porządku publicznego prowokacyjną działalnością zorganizowanych grup antysocjalistycznych i żywiołowych wystąpień”**⁶. Nie ulega wątpliwości, że czytać to trzeba jako gotowość do siłowego rozbicia strajków w Trójmieście. W tym celu 16 VIII 1980 r. powołany został specjalny dwunastoosobowy Sztab MSW na czele z podsekretarzem stanu gen. dyw. Bogusławem Stachurą. Miał on silne umocowanie formalne i szerokie kompetencje decyzyjno–rozkazodawcze⁷. Co więcej, we wszystkich (czterdziestu dziewięciu) komendach wojewódzkich MO powołane zostały wojewódzkie sztaby operacji „Lato 80”, których kierownikami zostali w większości zastępcy komendantów ds. Służby Bezpieczeństwa.

Po stronie Ministerstwa Obrony Narodowej centralną strukturą organizacyjną, która przejęła na siebie całokształt działań (planowanie, kierowanie, dowodzenie, nadzorowanie), był ponad wszelką wątpliwość Sztab Generalny WP⁸. To właśnie tu już 14 VIII 1980 r.⁹ utworzona została (w oparciu o Zarząd I Operacyjny) specjalna „kryzysowa” Grupa Operacyjna, mająca zajmować się: monitorowaniem fali strajkowej w całym kraju, a także sytuacji w jednostkach

³ PZPR a Solidarność 1980–1981. Tajne dokumenty Biura Politycznego, Warszawa 2013, s. 150.

⁴ Ibidem, s. 152.

⁵ Ibidem, s. 159.

⁶ *Dyrektywa Ministra Spraw Wewnętrznych z 16 sierpnia 1980 r.*, w: P. Raina, M. Zbrożek, *Operacja „Lato–80”. Preludium stanu wojennego. Dokumenty MSW 1980–1981*, Pelplin 2003, s. 27.

⁷ *Zarządzenie nr 081/80 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 16 sierpnia 1980 r. w sprawie powołania Sztabu MSW do kierowania operacją „Lato–80”*, w: P. Raina, M. Zbrożek, op. cit., s. 25, 26.

⁸ Jego szef (styczeń 1973–listopad 1983), wiceminister ON, gen. broni (1974) Florian Siwicki był wówczas w istocie osobą nr 1 w WP, gdyż konstytucyjny minister ON jako członek BP KC PZPR od połowy sierpnia uczestniczył aktywnie w niemal permanentnych posiedzeniach tegoż gremium. Nic zatem dziwnego, że w dokumentach wojskowych dot. wydarzeń sierpniowych 1980 r. nie pojawia się w ogóle jego nazwisko. A gen. Siwicki był na szczęście „tylko” członkiem KC (sic!).

⁹ Nie była to przypadkowa data, gdyż w tym dniu do już istniejących ognisk strajkowych w Warszawie i Łodzi doszedł Gdańsk — tj. Stocznia im. Lenina, w której ogłoszono strajk okupacyjny, a na czele Komitetu Strajkowego stanął Lech Wałęsa. A w TVP władze ogłosiły apel o zachowanie spokoju w kraju.

wojskowych (poziomu gotowości bojowej, w tym głównie rzutów awangardowych¹⁰ i lotnictwa transportowego, przebiegu szkolenia, stanu dyscypliny i ochrony obiektów), śledzeniem aktywności nieprzyjaciela (środków NATO) w powietrzu i na morzu, ale przede wszystkim koordynacją współpracy i przedsięwzięć z organami i strukturami Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (w szczególności Sztabem Operacji „Lato–80” i Komendą Główną MO).

Nominalnym dowódcą GO¹¹ został płk (1979) Franciszek Puchała — szef Oddziału V Gotowości Bojowej i Dowodzenia, zastępca szefa Zarządu I Sztabu Gen. WP (1980–1983). W jej skład wchodziło dwóch generałów¹² oraz ok. dwudziestu oficerów¹³ (pułkowników, podpułkowników, majorów) Sztabu Gen. WP zajmujących stanowiska: szefa i zastępcy szefa Oddziału Szkolenia Operacyjnego, zastępców szefa Zarządu I¹⁴ oraz szefów, zastępców szefów, starszych oficerów (taka nazwa funkcji — sic!) i starszych specjalistów większości jego oddziałów, tj.: planowania operacyjnego (II), gotowości bojowej i dowodzenia (V), planowania operacyjnego (II), lotnictwa i OPK (VI), dyslokacji i przestrzennego zagospodarowania (III — do 1979 r. teatru działań wojennych), Marynarki Wojennej i hydrografii (VII). W jego gremium obecni byli też: przedstawiciel Dyżurnej Służby Operacyjnej (DSO) Zarządu I Sztabu Gen.¹⁵ (to etatowa struktura organizacyjna) oraz redaktor naczelny i zastępca redaktora naczelnego „Myśli Wojskowej”¹⁶ i „Biuletynu Informacyjnego Sztabu Gen. WP”. Najliczniej w tym gronie reprezentowany był Oddział VI (płk Tadeusz Matras, płk Florian Pieszczyński, ppłk Wiesław Miernik¹⁷ i ppłk Hieronim Cegła¹⁸), co wiązało się z największym wówczas obciążeniem zadaniami służb ruchu lotniczego WP, a w szczególności lotnictwa transportowego Wojsk Lotniczych i Wojsk Obrony Powietrznej Kraju. Wszyscy podzieleni zostali na kilkusobowe (trzech–pięciu oficerów) zespoły (trzy–pięć),

¹⁰ Chodzi o utworzone *ad hoc* 15 VIII 1980 r. w trzech okręgach wojskowych (pomorskim, śląskim i warszawskim) pododdziały (ok. 1 tys. żołnierzy) wydzielone z elitarnych (utajnionych) w Wojsku Polskim formacji „dalekiego zasięgu (rozpoznania) i dywersji”, tj. z 1 batalionu szturmowego oraz 48 (WOW), 56 (POW) i 62 (ŚOW) kompanii specjalnych, a także z wybranych jednostek Wojsk Obrony Wewnętrznej (1, 5 i 14 Brygady oraz 3 i 15 pułku). Zgodnie z decyzją szefa Sztabu Gen. WP, w oparciu o Zarządzenie MON z 21 I 1980 r. (zob. Dokument nr 1), rzuty awangardowe OW oraz 14 Brygady i 15 pułku WOWew. z własnym uzbrojeniem (PW–64 i kbk AK z amunicją bojową) i wyposażeniem (samochody, radiostacje, racje żywnościowe itp.) transportem drogowym przerzucono 18 i 19 sierpnia do Ośrodka Szkolenia WSW w Mińsku Mazowieckim, gdzie czekały w gotowości do potencjalnych działań specjalnych (głównie w aglomeracji Warszawy) w kamuflażu żołnierzy WSW. Okoliczności sytuacji politycznej sprawiły, że nie zostały wówczas — w sierpniu 1980 r. — użyte.

¹¹ W okresie 26 sierpnia–1 września działalnością GO Sztabu Gen. kierowali naprzemiennie: gen. Rakowski, płk Puchała i płk Witt.

¹² Byli to: gen. bryg. (1978) Janusz Gumuliński — szef Oddziału Szkolenia Operacyjnego Sztabu Gen. WP (wrzesień 1973–sierpień 1980) i gen. bryg. (1978), pil. Jerzy Rakowski — szef Oddziału VI Lotnictwa i OPK Zarządu I Sztabu Gen. WP (lipiec 1980–czerwiec 1982).

¹³ Ich pełny imienny wykaz zawierają grafiki dyżurów GO Sztabu Gen.

¹⁴ Byli nimi: płk Czesław Witt (maj 1980–wrzesień 1982) i płk Ryszard Kukliński (1976–listopad 1981).

¹⁵ Był nim płk Jan Misiura — starszy oficer DSO Zarządu I Sztabu Gen. WP (kwiecień 1974–luty 1983).

¹⁶ Naczelnym był płk Edward Żółtowski (maj 1975–luty 1985), a jego zastępcą płk Hieronim Kmieciak (grudzień 1974–październik 1981).

¹⁷ Ppłk Wiesław Miernik (ur. 1932) — starszy oficer Oddz. VI Zarz. I Sztabu Gen. WP (kwiecień 1978–maj 1986).

¹⁸ Ppłk Hieronim Cegła (ur. 1933) — starszy oficer Oddz. VI Zarz. I Sztabu Gen. WP (listopad 1979–luty 1988).

w ramach których pełnili całodobowe dyżury¹⁹, początkowo (14–20 sierpnia) w sześciogodzinnym (dienne, wieczorowe, nocne), a następnie (21 sierpnia–1 września) — w dwunastogodzinnym cyklu. Sporządzone zostały w tym celu trzy grafiki dyżurów (14–20 sierpnia, 21–26 sierpnia, 27 sierpnia–1 września)²⁰, które sygnował formalnie szef Zarządu I Sztabu Generalnego WP²¹, a zatwierdzał zastępca szefa Sztabu Generalnego WP ds. operacyjnych gen. dyw. Jerzy Skalski²².

Do GO Sztabu Generalnego sływały na bieżąco meldunki i informacje telefoniczne (łącznie utajnioną) oraz szyfrogramy i telegramy z analogicznych grup operacyjnych w dowództwach okręgów wojskowych i rodzajach sił zbrojnych (Wojskach Lotniczych, Wojskach Obrony Powietrznej Kraju, Marynarce Wojennej). Tu były aktualizowane i nanoszone na odpowiednie mapy tematyczne (zob. Dokument nr 2). Wiadomości przekazywane były również przez dyżurne służby operacyjne (DSO) w tych strukturach dowodzenia, a także w Instytucjach Centralnych MON i departamentach wojskowych w cywilnych ministerstwach (głównie w MHZ i GM, Min. Komunikacji i Min. Łączności). Tą samą drogą płynęły ze Sztabu Generalnego WP (GO, DSO) zwrotne rozkazy (polecenia), komunikaty czy zapytania. Szczególną aktywność w tych kontaktach przejawiały GO i DSO dowództw (sztabów): Pomorskiego Okręgu Wojskowego (Bydgoszcz), 2 Korpusu OPK (Bydgoszcz) i Marynarki Wojennej (Gdynia) oraz związków taktycznych Wojsk Lotniczych, tj. tych struktur organizacyjnych sił zbrojnych, których rejon stacjonowania i odpowiedzialności obejmowały obszar Pomorza Gdańskiego i Szczecińskiego, a zatem newralgiczne rejon robotniczego protestu, tj. polskie Wybrzeże.

Taki system komunikowania się funkcjonował również na linii GO Sztabu Generalnego–Sztab MSW (składający się z czterech zespołów roboczych: rozpoznania i działań operacyjnych, bezpieczeństwa i porządku publicznego, zabezpieczenia technicznego i materiałowego, informacyjny). Przyjąć można, że właśnie te doraźne struktury w obu resortach miały wówczas uprawnienia decyzyjne wystarczające do bieżącego zarządzania i rozstrzygnięcia większości spraw. Warto też zauważyć, iż w gremiach tych nie było wzajemnych przedstawicieli (oddelegowanych oficerów), co miało miejsce na przykład podczas wydarzeń grudniowych w 1970 r. Z dokumentów wynika, że z GO Sztabu Gen. i DSO Zarządu I Sztabu Gen. kontaktowali się telefonicznie najczęściej dwaj członkowie Sztabu MSW, tj.: płk Stanisław Kędziora — naczelnik Wydziału I Biura Operacyjnego KG MO, i ppłk J. Chudzik — zastępca dyrektora Biura Operacyjnego KG MO (m.in. rozmowy płk. Kędziory z płk. Puchałą — dowódcą GO SG). Sporadycznie czynił to płk Bronisław Pawlikowski — dyrektor Zarządu I, członek Sztabu MSW.

¹⁹ Na uwagę zasługuje to, że w ostatnim „gorącym” dla rozwoju wydarzeń tygodniu sierpnia (26 VIII–1 IX 1980) wprowadzone zostały dyżury Oddziału Marynarki Wojennej Sztabu Gen., które pełnili naprzemiennie komandorzy: Z. Bińczyk, J. Żywczak i Tadeusz Kocyk. Kmdr (1972) Zdzisław Bińczyk — starszy specjalista Oddz. VII Zarządu I Sztabu Gen. (sierpień 1977–luty 1989); kmdr Józef Żywczak — starszy specjalista Oddz. Szkolenia Operac. Sztabu Gen. (sierpień 1979–styczeń 1983). W okresie tym powołano ponadto grupę oficerów rezerwowych dla istniejących już zespołów GO SG. W jej skład weszli: płk Kazimierz Kaganiec (szef Oddz. III Zarz. I Sztabu Gen. grudzień 1979–czerwiec 1985), płk Tadeusz Fijolek (główny specjalista Zarz. I Sztabu Gen. luty 1980–lipiec 1984), płk Leszek Kuleszyński (główny specjalista Zarz. I Sztabu Gen. sierpień 1977–lipiec 1982), płk Józef Kostecki (starszy specjalista Oddz. III Zarz. I Sztabu Gen. październik 1979–czerwiec 1983) i płk Edward Żółtowski (już wymieniony).

²⁰ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Dokumenty robocze Grupy Operacyjnej Sztabu Gen. WP z okresu wydarzeń Sierpnia 1980, 1338/94/20, s. 3–5.

²¹ Był nim (październik 1975–kwiecień 1981) gen. bryg. (1973) Waław Szklarski. W rzeczywistości w jego zastępstwie swoje podpisy składał na nich trzykrotnie płk R. Kukliński — szef Oddz. I Planowania Strategiczno–Obronno, zastępca szefa Zarz. I Operacyjnego Sztabu Gen. WP (1976–1981).

²² Gen. dyw. (1974) J. Skalski funkcję tę pełnił w okresie maj 1971–marzec 1983.

W większości przypadków uściślali oni wszakże tylko określone działania, gdyż w systemie wzajemnego porozumiewania się w układzie MON–MSW wszystkie najważniejsze sprawy rozstrzygane były (telefonicznie bądź pisemnie) na szczeblu: szef Sztabu Gen. WP, wiceminister ON (gen. Siwicki)–podsekretarz stanu w MSW (wiceminister Stachura). W imieniu gen. Siwickiego ustalenia z gen. Stachurą czynił także zastępca szefa Sztabu Gen. WP gen. Skalski. Niektóre istotne kwestie konsultowane były wcześniej na poziomie szefa Zarządu I Sztabu Gen. WP i wspomnianego już dyrektora Zarządu I MSW.

Założyć należy także, że obie wymienione struktury (GO SG i Sztab MSW) utrzymywały stały kontakt z najwyższym umocowanym politycznie doraźnym tworem, jakim był Zespół Koordynujący Działania Władz Centralnych przy likwidowaniu strajku²³. Jemu też przekazywały zbierane na bieżąco informacje.

Namacalną spuścizną działalności GO Sztabu Gen. WP są obszernie odręcznie pisane Dzienniki działań bojowych (14 VIII–1 IX 1980)²⁴ oraz Dziennik meldunków sytuacyjnych (19 VIII–1 IX 1980)²⁵. Pozwalają na odtworzenie okoliczności, zakresu, charakteru i dynamiki zaangażowania wojska w wydarzenia sierpniowe 1980 r. Bez cienia wątpliwości skonstruować należy, iż w dominującym stopniu był to udział pomocniczy, niejako na drugim planie, w istocie wspomagający przygotowania organów MSW do operacji „Lato–80”²⁶. Sprowadzić go można do realizacji następujących przedsięwzięć:

Lotnictwo transportowe WP (13 śmigłowców Mi–8, 11 An–26 i 3 An–12) w godzinach popołudniowych i wieczornych 18 sierpnia przetransportowało 800 funkcjonariuszy MO (ZOMO), w tym: z Poznania do Pruszcza Gdańskiego — 300, z Warszawy do Cewice (k. Lęborka) — 300, z Krakowa do Rębiechowa (k. Gdańska) — 200. Samoloty te utrzymywane były w pełnej gotowości bojowej (dyżury załóg w dzień i w nocy) na lotniskach: Pruszcz Gd. (1 An–26, 13 Mi–8), Cewice (8+1 An–26, 1 An–12), Okęcie (1 Jak–40 — rezerwa), Kraków (1 An–26, 2 Il–14 — rezerwa).

Transportem drogowym (15 samochodów ciężarowych 35 pd 7 DDes.) przewieziono w nocy 16/17 sierpnia ze Słupska do Gdańska — 400, a 18 sierpnia z lotniska Rębiechowo do Gdańska — 200 milicjantów.

Jednostki wojskowe (POW i MW) zorganizowały zakwaterowanie i wyżywienie dla ponad 2 tys. funkcjonariuszy MSW w swoich koszarach (hale sportowe, internaty, namioty) w Gdańsku, Elblągu i Wejherowie oraz na lotniskach („miasteczka namiotowe”) Cewice, Pruszcz Gdański i Rębiechowo. Miejsca te wizytowane były przez przedstawicieli władz wojewódzkich, którzy dobrze ocenili standard warunków socjalno–bytowych świadczonych przez wojsko.

Warto dodać, że jeszcze 31 VIII 1980 r. MSW wystąpiło do Sztabu Gen. WP o zorganizowanie zgrupowania sił MO w jednostkach wojskowych w Pruszczu Gdańskim (500 osób) i Elblągu (1000). Sprawa stała się jednak nieaktualna po gdańskim porozumieniu Wałęsa–Jagielski (zob. Dokument nr 4).

Poszczególne okręgi wojskowe (POW–7, ŚOW–6, WOW–5) przekazały 26 VIII 1980 r. do dyspozycji komend wojewódzkich MO (Gdańsk — 5, Warszawa — 3, Łódź, Katowice, Szczecin

²³ Powołany został na posiedzeniu BP KC PZPR 16 VIII 1980 r. w składzie ośmioosobowym (z MSW — minister Stanisław Kowalczyk, z MON — szef GZP WP gen. dyw. Józef Baryła), ze Stanisławem Kanią jako przewodniczącym. Zob. *PZPR a Solidarność*, s. 92.

²⁴ CAW, 1338/94/20, s. 170–306.

²⁵ Ibidem, s. 67–137.

²⁶ Zob. *Sprawozdanie dot. współdziałania z resortem obrony narodowej i innych problemów gotowości do działań — z operacji „Lato–80”*, w: P. Raina, M. Zbrozek, op. cit., s. 48–51.

i Wrocław — po 2, Kraków i Poznań — po 1 szt.) 18 transporterów opancerzonych „SKOT” (w barwach milicyjnych, bez wieżyczek z kaemami — sic!) — zob. Dokument nr 3. Ponadto w godzinach nocnych 29/30 sierpnia MSW zgłosiło Sztabowi Gen. WP potrzebę wydzielenia kolejnych 15 transporterów opancerzonych „SKOT” dla KW MO (Gdańsk — 10, Szczecin — 2, Warszawa — 2, Wrocław — 1). Nie doszło jednak do przejścia przez milicję tego sprzętu.

MON podjęło w nocy 30/31 sierpnia ochronę tylko niektórych z ok. 400 wytypowanych wspólnie obiektów państwowych (m.in. radiostacje i centrale nadawcze RTV, główne węzły telekomunikacji, siedziby władz, magazyny rezerw państwowych, gazownie, centralne wodociągi, skarbcze NBP, zakłady karne itp.) podlegających normalnie pieczy MO. Do rozmieszczonych na obszarach wszystkich okręgów wojskowych (WOW — 156, POW — 152, ŚOW — 84) takich miejsc przewidywano w skali kraju siły ochronne wojska liczące ogółem ok. 2 tys. żołnierzy (na jedną zmianę) oraz ok. 60 odwodów (do zakładów karnych). W praktyce jednak — jeszcze przed odwołaniem przez władzę alertu — zadania te wdrożone zostały właściwie głównie na Wybrzeżu (Gdańsk, Gdynia, Szczecin, Słupsk, Elbląg) i w m.st. Warszawa (RTV, Główny Urząd Telekomunikacji, centralny wodociąg, skarbcze NBP). Zaangażowanych zostało do tego ok. 1 tys. żołnierzy (na jedną zmianę) zgromadzonych w 320 drużynach, 45 plutonach i 55 odwodach. Należy podkreślić, że Sztab Gen. WP mocno zabiegał o to, by mieli oni jak najmniejszą styczność z większymi skupiskami ludności cywilnej²⁷.

Drukarnie MW i MON w Gdyni przygotowały 80 tys. ulotek propagandowych dla KW PZPR w Gdańsku (m.in. o treści obnażającej „prawdziwe oblicze” działaczy MKS i członków zespołu doradców).

Z rozgłośni elektroakustycznych na ORP „Burza” nadano dwanaście audycji antystrajkowych skierowanych do robotników Stoczni Komuny Paryskiej i Zarządu Portu Gdynia.

Szefostwo Wojsk Łączności wspólnie z Zarządem II (wywiadu) Sztabu Gen. WP i Marynarką Wojenną, wykorzystując między innymi okręt r/elektroniczny ORP „Hydrograf” i 6 pułk rozpoznania radioelektronicznego w Gdyni, prowadziły podsłuchy („przechwyty radiowe”) aktywnie działających stacjonarnych rozgłośni MKS i wszelkiej maści amatorskich nadajników KF i UKF.

Wojewódzkie Sztaby Wojskowe i Wojskowe Komendy Uzupelnień powołały 2700 rezerwistów do poszczególnych KW MO dla odtworzenia centralnych odwodów MSW (chodzi o organizowane *ad hoc* formacje ROMO w miejsce skierowanych do akcji pododdziałów ZOMO).

Na potrzeby operacji „Lato-80” Sztab Gen. WP przydzielił potrzebną ilość map i planów topograficznych aglomeracji Wybrzeża i głównych miast Polski, w tym specjalnie skompletowanych i sklejonych w skali 1 : 10 000 map sytuacyjnych. Stanowiły one podstawę przy wypracowywaniu określonych decyzji operacyjnych zarówno centralnego Sztabu MSW, sztabów wojewódzkich, jak i KG MO.

Zarysowane powyżej możliwe szerokie spektrum „usług” świadczonych przez MON na rzecz bratniego resortu nie wypełnia bynajmniej całego obrazu obecności WP w sierpniowym kryzysie. W obliczu masowych strajków robotniczych załóg posłużono się nim także — wprawdzie w ograniczonym zakresie — w charakterze „posłusznej” łamistrajkowej siły roboczej. Znane mi są z dokumentów dwa spektakularne tego przykłady. Pierwszym było skierowanie ok. 400 żołnierzy do najważniejszych na wschodniej granicy Polski kolejowych węzłów przeładunkowo-manewrowych (tzw. suchych portów) w celu przeładunku towarów z taboru szerokotorowego (w ZSRS) na normalnotorowy. I tak 22 VIII 1980 r. do Żurawicy-

²⁷ CAW, Pismo (z załącznikami) dyrektora Zarządu I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych płk. Bronisława Pawlikowskiego z 29 VIII 1980 r. do szefa Zarządu I Sztabu Gen. WP gen. bryg. Wacława Szklarskiego, 1338/94/20, s. 18-47. Zob. też P. Raina, M. Zbrożek, op. cit., s. 50.

Medyki (granica z Ukrainą SRR) przybyło transportem drogowym (samochodami ciężarowymi) 150 żołnierzy z 20 Bryg. Łącz. WOWew. z Kielc, a do rejonu stacji Małaszewicze (z Białoruską SRR) — 250 żołnierzy z 2 pułku łączności z Białegostoku. Przez mniej więcej dwa tygodnie przeładowywali i rozładowywali oni głównie koks, rudę żelaza, sól potasową i żywność.

Drugim przykładem było przystąpienie 23 sierpnia w porcie wojennym Hel do rozładunku dwóch statków PLO, tj. M/S „Rybnik” (1 tys. ton bawełny) i M/S „Radom” (2 tys. ton bawełny, 5 tys. ton rodzynek i 1 tys. ton oleju jadalnego). Pracowano w systemie trzyzmianowym, na jednej zmianie ok. sześćdziesięciu marynarzy, cztery staplarki i trzy holowniki. (Zakładana wydajność — ok. 20 ton na godzinę).

W obu przypadkach (na granicy i w porcie) organizację pracy żołnierzy (marynarzy) koordynowało Ministerstwo Handlu Zagranicznego i Gospodarki Morskiej, które było zarazem tego inspiratorem i orędownikiem. I co ważniejsze, miało na to — jak się wydaje — przyzwolenie szefa MON, który na posiedzeniu BP KC PZPR 27 VIII 1980 r. mówił: „Porty Marynarki Wojennej przyjmują towary, można to rozszerzyć, jeśli MHZ i GM zgłosi taką potrzebę”²⁸ (sic!) Dopowiedzieć należy, że 16 sierpnia, po powołaniu MKS w Gdańsku i zastrzeżeniu strajków, z zakładów pracy i przedsiębiorstw Wybrzeża odwołanych zostało 1150 żołnierzy (z gdańskiego pułku OT), w tym z: Zarządu Portu Gdynia — 200, Stoczni Westerplatte — 100, Stoczni Komuny Paryskiej — 70, Stoczni Remontowej — 60, Stoczni Północnej — 30, Przedsiębiorstwa Robót Kolejowych — 90, Centrali Rybnej — 20.

Pomyślny rozwój sytuacji politycznej na Wybrzeżu (porozumienia ze Szczecina — 30 sierpnia i Gdańska — 31 sierpnia) spowodował powstrzymanie tego płynącego zewsząd swobodnego „pomocnego chciejstwa” pod adresem wojska. Sztab Gen. WP i inne struktury organizacyjne naszych sił zbrojnych mogły skupić się teraz na najważniejszym dla nich zadaniu szkoleniowo-bojowym. A było nim uczestnictwo w sojuszniczych manewrach wydzielonych armii państw-stron Układu Warszawskiego (ZSRS, NRD, PRL) pk. „Braterstwo Broni-80”, które rozpoczynały się na początku września na terenie naszego zachodniego sąsiada. W miejsce rozwiązanych 1 IX 1980 r. specjalnych „kryzysowych” grup operacyjnych tworzone były — te dla wojska właściwe — ćwiczeniowe grupy operacyjne dowódczo-sztabowego i bojowego działania różnych szczebli.

Wykaz skrótów

BPKC [PZPR]	—	Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
DDes.	—	dywizja desantowa
DSO	—	Dyżurna Służba Operacyjna
GO	—	grupa operacyjna
KF	—	fale krótkie
KG	—	Komenda Główna
ks	—	kompania specjalna
KW MO	—	Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej
MHZ i GM	—	Ministerstwo Handlu Zagranicznego i Gospodarki Morskiej
MKS	—	Międzyzakładowy Komitet Strajkowy
MON	—	Ministerstwo Obrony Narodowej

²⁸ PZPR a Solidarność 1980–1981, s. 150.

mp.	—	miejsce postoju
MS (M/S)	—	statek motorowy
MSW	—	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MW	—	Marynarka Wojenna
OPK	—	Obrona Powietrzna Kraju
ORP	—	Okręt Rzeczypospolitej Polskiej
OT	—	Obrona Terytorialna
pd	—	pułk desantowy
PLO	—	Polskie Linie Oceaniczne
POW	—	Pomorski Okręg Wojskowy
ROMO	—	Rezerwowe Oddziały Milicji Obywatelskiej
RTV	—	radio i telewizja
SG WP	—	Sztab Generalny Wojska Polskiego
SRR	—	Socjalistyczna Republika Radziecka
ŚOW	—	Śląski Okręg Wojskowy
UKF	—	fale ultrakrótkie
WL	—	Wojska Lotnicze
WOPK	—	Wojska Obrony Powietrznej Kraju
WOW	—	Warszawski Okręg Wojskowy
WOWew.	—	Wojska Obrony Wewnętrznej
ZOMO	—	Zmotoryzowane Odwoły Milicji Obywatelskiej

Edward J. Nalepa

Warszawa

Dokument nr 1

TAJNE

Egz. nr 3

ZARZĄDZENIE MINISTRA OBRONY NARODOWEJ
Nr 01/MON z dnia 21.01.1980 r.
w sprawie utworzenia odwodów dla służby prewencji
Wojskowej Służby Wewnętrznej²⁹

W celu wsparcia działalności sił prewencji Wojskowej Służby Wewnętrznej, szczególnie w dziedzinie zapewnienia przestrzegania przez żołnierzy dyscypliny i porządku publicznego poza rejonami zakwaterowania, pełnienia służby patrolowej i konwojowej, prowadzenia kontroli ruchu drogowego oraz realizacji innych zadań³⁰

²⁹ WSW powołano (w miejsce organów Informacji Wojskowej) rozkazem Nr 01/MON ministra ON z 10.01.1957 r. do kontrwywiadowczej ochrony wojska, prowadzenia dochodzeń karnych dot. żołnierzy oraz czuwania nad przestrzeganiem dyscypliny i porządku wojskowego w garnizonach. Aparat centralny — to Szefostwo, a jednostkami w terenie były: zarządy okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych oraz (samodzielny) Oddział WSW Warszawa. Na niższych szczeblach — oddziały (17) i wydziały WSW (10). Żołnierze służby prewencji w wojskach lądowych nosili białe otoki na czapkach garnizonowych, a podczas służby patrolowej — hełmy z białym napisem „WSW”, białe pasy skórzane i białe pałki.

³⁰ Zadania te były w gestii Zarządu II (porządkowo-dochodzeniowego) Szefostwa WSW.

z a r z ą d z a m:

§ 1.

1. Dowódcy okręgów wojskowych wydziela i przygotowują do wykonywania zadań na rzecz służby prewencji WSW — następujące pododdziały i grupy specjalne:

- 1) w 5 Brygadzie Wojsk Obrony Wewnętrznej³¹ — kompanię piechoty zmotoryzowanej, kompanię fizylierów, pluton rozpoznawczy i drużynę chemiczną;
- 2) w 1 i 14 Brygadzie Wojsk Obrony Wewnętrznej³² — po jednej kompanii piechoty zmotoryzowanej, plutonie rozpoznawczym oraz drużynie chemicznej;
- 3) w 3 i 15 pułku Wojsk Obrony Wewnętrznej³³ — po jednej kompanii piechoty zmotoryzowanej i plutonie rozpoznawczym;
- 4) w 1 batalionie szturmowym³⁴ ze stanu 1 kompanii specjalnej — 7 grup specjalnych;
- 5) w 48, 56 i 62 kompanii specjalnej³⁵ okręgów wojskowych — po 4 grupy specjalne.

2. Pododdziałom i grupom wymienionym w ust. 1 zapewnić równocześnie niezbędne środki transportu.

§ 2.

1. Wydzielone pododdziały i grupy stanowić będą odwody służby prewencji WSW. Mogą one być kierowane, zależnie od potrzeb, w całości lub części do:

- 1) zapewnienia porządku publicznego w okresie powoływania i zwalniania żołnierzy z zasadniczej służby wojskowej;
- 2) prewencyjnego zabezpieczenia większych ćwiczeń i ważniejszych przedsięwzięć organizowanych na szczeblu centralnym bądź okręgowym (równorzędnym);
- 3) zapewnienia porządku i wykonywania zadań w innych przypadkach wymagających wzmoczenia działalności prewencyjnej.

2. W czasie wykonywania zadań prewencyjnych żołnierze występują w umundurowaniu Wojskowej Służby Wewnętrznej.

§ 3.

Główny Kwatermistrz WP³⁶ zapewni zgromadzenie w jednostkach wymienionych w § 1 ust. 1 po jednym dodatkowym komplecie umundurowania z oznakami i oporządzeniem WSW dla każdego żołnierza wydzielonych pododdziałów i grup specjalnych.

§ 4.

1. Główny Inspektor Obrony Terytorialnej³⁷ i Główny Inspektor Szkolenia³⁸ w porozumieniu z Szefem Wojskowej Służby Wewnętrznej spowodują — stosownie do kompetencji — dokonanie zmian w programach szkolenia pododdziałów i grup specjalnych wymienio-

³¹ 5 Podhalańska Brygada Ziemi Krakowskiej WOWew. (mp. Kraków).

³² 1 Mazowiecka Brygada WOWew. (mp. Góra Kalwaria); 14 Mazurska Brygada WOWew. (mp. Olsztyn).

³³ 3 Lubelski Pułk WOWew. (mp. Lublin); 15 pułk WOWew. (mp. Prudnik).

³⁴ 1 Samodzielny Batalion Szturmowy (1 sbsz) — powstała w końcu 1961 r. elitarna jednostka wojskowa dalekiego rozpoznania i działań specjalnych (mp. Dziwnów).

³⁵ 48 ks Warszawskiego OW (mp. Kraków); 56 ks Pomorskiego OW (mp. Bydgoszcz); 62 ks Śląskiego OW (mp. Bolesławiec) — to powstałe w WP w II poł. lat 60. nowe elitarne jednostki rozpoznania dalekiego zasięgu i dywersji.

³⁶ Stanowisko to zajmował (X 1970 — XII 1985) gen. broni (1977) Mieczysław Obiedziński, wiceminister ON (od 1976).

³⁷ Funkcję tę pełnił (1971–1987) gen. broni (1974) Tadeusz Tuczapski, wiceminister ON.

³⁸ Stanowisko to zajmował (III 1972 — II 1996) gen. broni (1974) Eugeniusz Molczyk, wiceminister ON.

nych w § 1 ust. 1, zapewniając odpowiednią ilość godzin na specjalistyczne przygotowanie żołnierzy do wykonywania zadań na rzecz służby prewencji WSW. Szkolenie to należy rozpocząć w trzecim okresie szkolenia w 1980 r.

2. Szef Wojskowej Służby Wewnętrznej³⁹ sprawować będzie funkcje doradcze oraz współdziałać w nadzorze specjalistycznego szkolenia wydzielonych pododdziałów i grup specjalnych.

§ 5.

Dowódcy okręgów wojskowych:

- 1) kierować będą sukcesywnie żołnierzy odbywających drugi rok służby wojskowej w pododdziałach jednostek Wojsk Obrony Wewnętrznej wymienionych w § 1 ust. 1 pkt 1–3, z zachowaniem wymogów gotowości bojowej tych jednostek — do terenowych organów WSW na miesięczne praktyki w zakresie pełnienia służby patrolowej i konwojowej; plany tych praktyk opracowują zarządy WSW poszczególnych okręgów wojskowych w uzgodnieniu ze sztabami tych okręgów;
- 2) zapewnią dobór odpowiedniej kadry zawodowej do wszystkich wydzielonych pododdziałów i grup specjalnych, w oparciu o kryteria ustalone dla żołnierzy zawodowych i kierowanych do służby prewencji WSW

§ 6.

Szef Wojskowej Służby Wewnętrznej zapewni specjalistyczne przeszkolenie kadry zawodowej pododdziałów Wojsk Obrony Wewnętrznej wymienionych w § 1 ust. 1 pkt 1–3 oraz kadry wyznaczonej do tych pododdziałów.

§ 7.

Decyzję w sprawie użycia wydzielonych pododdziałów i grup specjalnych do wykonywania zadań na rzecz służby prewencji WSW podejmują dowódcy okręgów wojskowych na wniosek:

- 1) szefa Wojskowej Służby Wewnętrznej uzgodniony, odpowiednio, z Głównym Inspektorem Obrony Terytorialnej lub Głównym Inspektorem Szkolenia — jeżeli zadania mają być wykonywane przez te pododdziały (w całości lub części) na obszarze kraju;
- 2) szefa Zarządu WSW okręgu wojskowego — jeżeli zadania mają być wykonywane na obszarze danego okręgu wojskowego.

§ 8.

Postanowienia zarządzenia obowiązują tylko w czasie stanu stałej gotowości bojowej Sił Zbrojnych PRL.

§ 9.

Zarządzenie wchodzi w życie z dniem podpisania.

MINISTER OBRONY NARODOWEJ
Wojciech JARUZELSKI
generał armii
[podpis odręczny]

Źródło: Archiwum Instytucji Centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej (AIC MON), 1702/2000/96, maszynopis (mps), s. 177–179.

³⁹ Szefem WSW (IV 1979 — VII 1981) był gen. dyw. (1979) Czesław Kiszczak.

Dokument nr 2

WYKAZ MAP TECZKI nr 29 - "SIERPIEŃ-80"

- 1.- 04311 - położenie SD w ćwiczeniu "Braterstwo Broni"
- 2.- 04322 - rouliczenie sił i środków DZJZ MON
- 3.- 04389 - system łączności
- 4.- 04544 - mapa sytuacyjna grupy operacyjnej Sztabu Gen.WP
- 5.- 04545 - udział wojska na rzecz gospodarki narodowej
- 6.- 04546 - Szczecin
- 7.- 04547 - Elbląg
- 8.- 04548 - Ustka
- 9.- pf 4549- przegrupowanie sztabów i wojsk
- 10.- 04550 - stan dyżurnych środków lotnictwa w rejonie działań
2 Korpusu OPK
- 11.- 04551 - obiekty o znaczeniu szczególnym w m.Elbląg
- 12.- 04552 - Gdańsk
- 13.- 04553 - Świnoujście
- 14.- 04554 - Obiekty o znaczeniu szczególnym w m.Koszalin
- 15.- 04555 - Słupsk
- 16.- 04556 - obiekty o znaczeniu szczególnym w m.Szczecin
- 17.- 04557 - obiekty o znaczeniu szczególnym w m.Gdańsk
- 18.- 04558 - siły Marynarki Wojennej zaangażowane w służbie dozorowo-
patrolowej
- 19.- 04559 - dyslokacja i stan gotowości bojowej jednostek MW
- 20.- 04560 - obiekty o szczególnym znaczeniu /rejon wybrzeża/
- 21.- 04561 - Gdynia
- 22.- pf 4562- aktualna dyslokacja jednostek WOWewn. i OT
- 23.- 04563 - rejon aktualnej dyslokacji jednostek kolejowych i drogowych
- 24.- 04564 - rozmieszczenie wojsk operacyjnych w rejonach czasowego pobytu
- 25.- 04565 - rozmieszczenie składów i rezerw państwowych dla MON i GN oraz
siły do ich ochrony
- 26.- 04566 - ilość obiektów i wydzielanych sił do ich ochrony przez wojsko
i straż przemysłowe
- 27.- 04567 - propozycje patrolowania siłami MW wód terytorialnych PRL
- 28.- pf 4568- dyżurne środki lotnictwa w systemie OPK oraz możliwości
ich wzmocnienia w rejonie wybrzeża
- 29.- 4586 - rejonny czasowego pobytu wojsk OPK i WL
- 30.- 4587 - sytuacja w portach i na redach krajowych
- 31.- 04588 - mapa sytuacyjna Grupy Operacyjnej Szt.Gen.WP
- 32.- 4683 - rejonny czasowego pobytu wojsk
- 33.- 4684 - mapa sytuacyjna do 18.8.80 r.

Źródło: Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), 1338/94/20, kopia oryginału, s. 1.

Dokument nr 3

a/a 17
Warszawa, dn. 26 sierpnia 1980 r.

POLSKA RZECZPOSPOLITA LUDOWA
MINISTERSTWO
SPRAW WEWNĘTRZNYCH
 PODSEKRETARZ STANU

Nr JB:0423/80

SZTAB GENERALNY WP
 KIEROWNICTWO
 Nr. 03850
 Wpłynęło dn. 26.8.1980.
 Ark. 1

TAJNE
 Egz. Nr. 1...
 SZTAB GENERALNY WP
 Nr. 04272
 Wpłynęło dn. 27.08.1980.
 Ark. —

SZEF SZTABU GENERALNEGO WP
Towarzysz gen. broni F. SIWICKI

Tow. gen. Jan Nalepa
do realizacji z dniem 26.08
z uwzględnieniem

Nawiązując do rozmowy z Towarzyszem Generałem,
 uprzejmie proszę o przydzielenie dla niżej wymienionych jednostek
 resortu spraw wewnętrznych transporterów opancerzonych "SKOT":

- KWMO Gdańsk - 5 szt.
- KSMO Warszawa - 3 szt.
- KWMO: Katowice, Łódź, Szczecin i Wrocław po 2 szt.
- KWMO: Kraków i Poznań po 1 szt.

100. pln. Puchacz

Odbioru transporterów dokonają przedstawiciele właściwych
 KWMO upoważnieni przez komendantów wojewódzkiej MO.

Jas

zgodnie z decyzją
szefa Sztabu Gen. WP przekazano MO
18 transportów 5-260 SKOT na stacje
POW - 7 } = 18
SOB - 6 }
WOIS - 5 }
Jan

[Signature]
 gen. bryg. Marian JANICKI

W dniu 26.8. Wydzielono do dyspozycji:

- KWMO Gdańsk - 5 szt. z POW*
- KSMO W-wa - 3 szt. z KOW*
- KWMO Katowice, Kraków(1) i Wrocław - 2 szt. z SOU*
- KWMO POZNAŃ - 1 szt. z KOW*

Razem 18 szt.

[Signature]

Źródło: Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), 1338/94/20, kopia oryginału, s. 17.

Dokument nr 4

Warszawa, dn. 31.08.1980

 POLSKA RZECZPOSPOLITA LUDOWA
 MINISTERSTWO
 SPRAW WEWNĘTRZNYCH
 PODSEKRETARZ STANU

Nr. 96-0432/80

SZTAB GENERALNY WP
 WYDZIAŁ I
 Nr. 0432
 Warszawa, dn. 15.09.1980
 Kolor: _____

T JAWA

SZEFE SZTABU GENERALNEGO WP
Towarzysz gen. broni Marian* SIWICKI

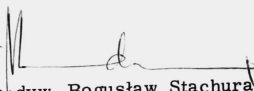
afaw
1.09
funkcyj

W związku z koniecznością zakwaterowania w rejonie Gdańska i Elbląga sił Milicji Obywatelskiej uprzejmie proszę Towarzysza Generała o wydanie stosownych dyspozycji zorganizowania zgrupowania sił MO na terenie jednostki lotniczej w Pruszczu Gdańskim 500 funkcjonariuszy MO oraz w jednostce wojskowej w Elblągu 1000 funkcjonariuszy MO.

Koszty zakwaterowania i wyżywienia zostaną zrefundowane przez MSW.

W przypadku pozytywnej decyzji sprawy organizacyjne omówią z dowódcami jednostek Komendanci Wojewódzcy MO w Gdańsku i Elblągu.

Nieaktywne
gen. Sikorski
1.9.

 gen. dyw. Bogusław Stachura

Podstawa

Ustawa z dnia 22 stycznia 1999 roku
 art. 86 ust. 2
 (Dz. U. RP Nr 11 poz. 95)

 podpis

W.Z.Graf. Zam. 8828. XXX-006. 1979 r.

* Ewidentna pomyłka (!). Właściwe imię — Florian.